

САВЕЛЬЄВА Ю. М.

аспірант

Інститут економіко-правових досліджень НАН України, м. Донецьк

ГЕНЕЗИС ТЕОРЕТИЧНИХ ПОГЛЯДІВ НА СТАНОВЛЕННЯ ПОНЯТТЯ «НАУКОВИЙ ПОТЕНЦІАЛ»

У даній статті досліджено еволюцію наукової думки становлення поняття «науковий потенціал». Розглянуто та систематизовано дефініції різних груп авторів щодо тлумачення понять: «потенціал», «наука» і «науковий потенціал». Наведено хронологію розвитку теоретичних поглядів щодо змісту поняття «наука». Виділено підходи до визначення сутності поняття «потенціал» та проаналізовано їх переваги і недоліки. Обґрунтовано різницю між науково-технічним і науковим потенціалами. Автором запропонована дефініція поняття «науковий потенціал».

Ключові слова: генезис, потенціал, наука, науковий потенціал, науково-технічний потенціал.

САВЕЛЬЄВА Ю. М.

аспірант

Інститут економіко-правових досліджень НАН України, г. Донецк

ГЕНЕЗИС ТЕОРЕТИЧЕСКИХ ВЗГЛЯДОВ НА СТАНОВЛЕНИЕ ПОНЯТИЯ «НАУЧНЫЙ ПОТЕНЦИАЛ»

В данной статье исследована эволюция научной мысли становления понятия «научный потенциал». Рассмотрены и систематизированы дефиниции различных групп авторов относительно толкования понятия «потенциал», «наука» и «научный потенциал». Приведена хронология развития теоретических взглядов относительно содержания понятия «наука». Выделены подходы к определению сущности понятия «потенциал» и проанализированы их преимущества и недостатки. Обоснована разница между научно-техническим и научным потенциалами. Автором предложена дефиниция понятия «научный потенциал».

Ключевые слова: генезис, потенциал, наука, научный потенциал, научно-технический потенциал.

SAVIELIEVA Y. M.

postgraduate student

Institute of Economic and Law Researches of National Academy of Sciences of Ukraine,
Donetsk

THE GENESIS OF THEORETICAL VIEWS ON THE FORMATION OF THE CONCEPT "SCIENTIFIC POTENTIAL"

The present paper studies the evolution of scientific thought of becoming of the concept «scientific potential». Considered and systematized the definitions of various groups of authors' interpretation of the term «potential», «science» and «scientific potential». This paper considers the chronology of theoretical views of the concept «science». It presents approaches to the definition of the concept «potential» and analyzed their advantages and disadvantages. The differences between the scientific - technical and scientific potentials are substantiated. The author proposes a definition of «scientific potential».

Keywords: genesis, potential, science, scientific potential, scientific-technical potential.

---

julija_saveleva@myrambler.ru

Постановка проблеми. Базисом інноваційного розвитку економіки виступає рівень розвитку наукової сфери країни. У часи СРСР Україна володіла найпотужнішим науковим потенціалом. На жаль, за роки незалежності стан вітчизняної матеріально-технічної бази погіршився, що негативно впливає на результативність науково-технічної діяльності. Це обумовлено, в першу чергу, недостатнім фінансуванням НДДКР з державного бюджету, яке за останні роки не досягає задекларованих 1,7% ВВП. Однак, головною проблемою є те, що вітчизняна наука не визнана пріоритетним напрямом розвитку в державній політиці, тому Україна відстає від рівня розвитку економіки розвинених країн світу, яка базується на

знаннях. У зв'язку з цим постає необхідність дослідження перспектив нарощування вітчизняного наукового потенціалу, що потребує, насамперед, дослідження сутності досліджуваного об'єкту.

На сьогодні в економічній літературі існують різні підходи до визначення наукового потенціалу як самостійного поняття. Потреба у детальному вивченні цього поняття зумовлена його недостатнім теоретичним обґрунтуванням, що обумовлює актуальність подальших досліджень у заданому напрямку. Тому, доцільно визначити генезис теорій наукового потенціалу, що надасть можливість більш повно розглянути сутність досліджуваного поняття.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Поняття «науковий потенціал» привертало увагу науковців починаючи ще приблизно з 70-х років минулого століття. Вагомий внесок у дослідження наукового потенціалу здійснив Г.М. Добров [1], зокрема А.М. Селезнев [2], В.Е. Тонкаль, А.А. Савельєв, В.Н. Клименюк, Л.П. Смирнов, В.М. Одріна [3] та інші.

Треба відмітити, що питання сутності наукового потенціалу розглянуто також у наукових працях Л.М. Мех, О.С. Шевченко [4], Я. Олійник, О. Трусій [5], А.О. Ладний [6]. Незважаючи на те, що проблемам методології наукового потенціалу присвячено немало досліджень та публікацій, проте це є недостатнім для теоретичного обґрунтування сутності наукового потенціалу.

Метою статі є дослідження теоретичних поглядів на становлення поняття «науковий потенціал» у процесі еволюції наукової думки.

Виклад основного матеріалу дослідження. Науковий потенціал є складним комплексним поняттям, звідси постає необхідність визначитися із його економічним змістом. Цьому повинне передувати дослідження понять «наука» та «потенціал». Адже, залежно від того, що вкладається у зміст даних термінів, залежить трактування поняття «науковий потенціал».

Становлення науки пов'язане з таким ступенем розвитку людського суспільства, коли був нагромаджений певний мінімум наукових знань і здійснювалася передача їх у різних видах практичної діяльності. Характеристику науки вперше було дано Аристотелем. Він створює науку як особливу форму знання – знання за ради самого знання – і в досягненні його бачить вищу мету людської діяльності [7, с. 149].

Взагалі у генезисі науки можна виділити три етапи. Перший – до XVII ст., коли визначальним завданням науки було накопичення знань для пояснення світу. Другий етап охоплює період з XVII до першої половини XIX ст., коли основною функцією науки стало окреслення шляхів практичного застосування одержаних знань у промисловості, сільському господарстві й інших галузях для створення нових засобів виробництва і технологій. Третій етап розпочався з другої половини XIX ст. і триває до сьогодні, коли наука стала магістральним чинником розвитку виробничих, соціальних та духовних відносин, перетворилась на безпосередню продуктивну силу суспільства, окремий вид людської діяльності [8, с. 3].

Отже, для дослідження еволюції наукової думки поняття «наука», розглянемо детальніше етапи розвитку науки надаючи визначення науковцями сутності досліджуваного поняття (табл. 1).

Спочатку науку розглядають як певний тип пізнання світу, як це визначає Ф. Бекон. З часом науку представляють як систему знань. Але, В.Я. Загрева визначає: «На сучасному етапі розвитку, коли виявилася невідокремленість наукового знання від процесу його отримання, точка зору на науку як на систему знання уявляється однобічною» [7, с. 150]. Також, В.І. Вернадський, Е.В. Золотухина, Т.Г. Лешкевич, Т.Б. Фатхи розглядають науку як особливу форму діяльності. Проте, головним у розвитку сучасної науки є людина, тобто діяльність людини спрямоване щодо виробництва та здобуття нових знань. Такої думки дотримуються Е.З. Волчек, В.П. Кохановський, Е.Ю. Бельская, Ю.І. Палеха, Н.О. Леміш.

Отже, наука виступає в різних якостях: як загальний духовний продукт суспільного розвитку, як форма суспільної свідомості, як духовний потенціал матеріального

виробництва, як знаряддя панування людини над природою, як узагальнений досвід усього людства, як основа світогляду, як результат діяльності вчених, як розвиваюча система знань і т.д. Але навіть таке перерахування іпостасей науки мало що дає для її розуміння [14, с. 285].

Таблиця 1

Хронологія розвитку наукової думки щодо змісту поняття «наука»

Період часу (рік)	Автор	Визначення поняття «наука»
XVI – XVII ст.	Ф. Бекон [9]	Наука ділиться на теологію і філософію. Теорія подвійності істини була єдиним доступним шляхом обґрунтування наукового пізнання природи. У центрі вчення Бекона не людина, а природа, пізнання зовнішнього світу.
XIX ст.	К. Маркс [10]	Наука – це загальна суспільна форма розвитку знання, продукт "загального історичного розвитку в його абстрактному підсумку".
XIX – XX ст.	В.І. Вернадський [11]	Її [науки] зміст не обмежується науковими теоріями, гіпотезами, моделями, створеної ними картиною світу, в основі вона головним чином складається з наукових фактів та їх емпіричних узагальнень, і головним живим змістом є в ній наукова робота живих людей.
XX ст.	Е. Агацци [12]	Науку слід розглядати як "теорію про певну область об'єктів, а не як простий набір суджень про ці об'єкти".
2002	Е.Е. Несмеянова [13]	Наука – це та творча діяльність з отримання нового знання, і результат цієї діяльності – сукупність знань в понятійній формі, наведених в цілісну систему на основі певних принципів, і процес їх виробництва.
2003	Е.В. Золотухина, Т.Г. Лешкевич, Т.Б. Фатхи [10]	Наука розуміється або як форма діяльності, або як система чи сукупність дисциплінарних знань або ж як соціальний інститут.
	Е.З. Волчек [14]	Наука – це система дослідницької діяльності суспільства, спрямована на виробництво нових знань про природу, суспільство і мислення.
2005	С.А. Лебедев [15]	Наука – це раціонально-предметний вид пізнання.
2007	В.П. Кохановський [16]	Наука – це форма духовної діяльності людей, яка направлена на виробництво знань про природу, суспільство і про саме пізнання, що має безпосередньо мету досягнення істини і відкриття об'єктивних законів.
2011	Е.Ю. Бельская [9]	Наука – це спеціалізована емпірична і теоретична діяльність, спрямована на отримання істинного знання про світ.
2013	Ю.І. Палеха, Н.О. Леміш [17]	Наука – особлива форма людської діяльності, яка склалася історично й має своїм результатом цілеспрямовано відібрані факти, гіпотези, теорії, закони й методи дослідження, на основі яких виявляються суттєві, найбільш важливі сторони та закономірності розвитку природи, суспільства та мислення.

Так, після визначення поняття «наука», доцільно перейти до наступного терміну «потенціал».

Варто зазначити, що основоположником розгляду питань з проблематики розвитку суспільства, виробництва та, зокрема, потенціалу був Карл Маркс. Саме він заклав підґрунтя для подальших досліджень визначення економічної сутності категорії «потенціал». У її основу він вкладав два фактори, що визначають функціонування об'єкта. Так, на його думку, засоби праці, предмети праці і робоча сила як фактори виробництва та елементи утворення нового продукту є можливостями, що визначають потенціал. Для перетворення цієї можливості в дійсність «вони повинні з'єднатися». Тобто його теорія ґрунтується лише на факторах виробництва.

На основі застосування вищезгаданих теоретичних доробків Карла Маркса створилась

нова система знань, поглядів та підходів щодо тлумачення категорії «потенціал» [18, с. 15–16].

В XIX ст. латинське «*potentia*» (сила, можливість) було запозичене у французьку мову і набуло похідної форми *potential* із початковим значенням «спроможний» (потенціальний) [19]. З часом це поняття розширилося до більш загального тлумачення як «сукупність джерел, можливостей, засобів, які можуть бути використані для вирішення будь-якого завдання» і було представлено в сучасних словниках поняттям «потенціал» [20].

В процесі дослідження поняття «потенціал» було встановлено, що сутність даного поняття змінюється та не має однозначного розуміння, тому доцільно розглянути підходи щодо змісту досліджуваного поняття (табл. 2).

Таблиця 2

Підходи визначення сутності поняття «потенціал»

Підхід визначення сутності потенціалу	Суть підходу	Переваги наряду дослідження	Недоліки наряду дослідження
Ресурсний підхід	Це підхід, в основу якого покладено питання про ресурси як джерела й одночасно обмеження здійснення будь-якої суспільної діяльності [21].	Ресурси є основою для формування потенціалу.	Ресурси розглядаються тільки у статичі, тобто відсутнє визначення їх впливу на досягнення результату.
Цільовий підхід	Його суть полягає в органічному поєднанні постановки цілей, або ціле покладання, і дій з їхньої реалізації; засобами досягнення цілей виступають елементи організації системи управління [22].	Спрямованість на досягнення результатів.	Характеризує потенціал тільки як спроможність виконувати поставлені цілі.
Ймовірнісний підхід	Цей підхід розглядає потенціал як сукупність можливостей у якій-небудь сфері для досягнення певної мети [23].	Характеризує потенціал як здатність до розвитку.	Розвиток залежить від факторів, які дозволяють або, навпаки, не дозволяють розкритися можливостям.

В основі поняття «потенціал» застосовується ресурсний підхід. Цей підхід є базовим для подальшого визначення досліджуваного поняття, але є дуже широким та неоднозначним для використання в економічних дослідженнях. Проте, Л.І. Абалкін стверджує, що потенціал – це узагальнена характеристика ресурсів, прив’язана до місця і часу [24].

Представники цільового підходу розглядають потенціал як здатність досягати поставлених цілей. Такої точки зору дотримується В.М. Архангельський, який під потенціалом розуміє засоби, запаси, джерела, які є в наявності і можуть бути мобілізовані для досягнення певної мети або розв’язання певного завдання [23]. У економічній енциклопедії потенціал – це наявні в економічного суб’єкта ресурси, їх оптимальна структура та вміння раціонально використати їх для досягнення поставленої мети [25]. В.І. Хомяков, І.В. Бакум стверджують, що потенціал – це джерела, можливості, засоби, запаси, які можуть бути приведеними в дію, використані для вирішення якогось завдання, досягнення певної цілі, можливості окремої особи, суспільства, держави, підприємства в певній галузі [23]. На думку В.С. Спіріна, потенціал – це сукупність природних умов і ресурсів, можливостей, запасів і цінностей, що можуть бути використані для досягнення певних цілей [26]. У великій радянській енциклопедії потенціал розглядається як джерело, що є в наявності, яке здатне здійснювати певну дію або використовується для досягнення певної мети [23].

Більш ширше потенціал розглядають представники ймовірнісного підходу. Так, З.В. Герасимчук, В.Р. Ткачук вважають, що потенціал – це максимальні можливості об’єкта

функціонування щодо раціонального використання усіх видів ресурсів для досягнення поставлених цілей з урахуванням певних факторів впливу [27, с.16]. Н.М. Левченко, В.М. Помулева, А.Г. Дорошенко розглядають потенціал як прогнозовану максимальну можливість мобілізації певних ресурсів для досягнення поставлених цілей [28, с.82]. І.В. Юхновський дає потенціалу наступне визначення – це складне, багатоманітне поняття, що уособлює насамперед ресурси, засоби, джерела, необхідні для функціонування системи та в разі реалізації можливості їх мобілізації і використання, за певних умов, здатні надати розвитку системи якісно новий імпульс [29, с.161]. Т.Г. Храмцова у своїх працях наголошує на тому, що потенціал – це не тільки й не просто кількість ресурсів, але й укладена в них можливість розвитку системи в заданому напрямку, причому можливості повинні бути реалізованими [23, с. 76]. К.М. Міско під потенціалом розуміє межу людського пізнання внутрішніх, прихованих можливостей результативного використання досліджуваного об'єкта, які можуть бути кількісно оцінені та в кінцевому рахунку реалізовані за умови ідеальних можливостей практичної діяльності [30].

Проведене дослідження сутності поняття «потенціал» дозволяє зробити висновок, що головною ознакою потенціалу є сукупність ресурсів. Однак, вважаємо, що найбільш повну характеристику досліджуваного поняття надають усі вище приведені підходи. Тобто потенціал слід розглядати як можливість раціонально використовувати наявні в системі ресурси, які здатні створити умови для досягнення поставлених цілей.

Визначивши два основних поняття «наука» та «потенціал» доречно з'ясувати суть терміну, що впливає з них, а саме – «науковий потенціал».

Одним з перших радянських вчених, які почали досліджувати науковий потенціал є Г.М. Добров. Категорію «науковий потенціал» Г.М. Добров у перших своїх роботах з наукознавства визначає так: «Комплекс параметрів, що характеризують здатність наукової системи вирішувати сучасні і майбутні проблеми науково-технічного розвитку. У цьому плані, – додає він, – проблема наукового потенціалу є, по суті, проблемою забезпечення конкурентних умов і передумов для задоволення наукою суспільних потреб та реалізації можливостей наукового розвитку» [2, с. 9].

З часом підходи щодо визначення змісту «науковий потенціал» змінювалися (табл. 3).

Отже, спочатку науковий потенціал розглядали як здатність наукової системи вирішувати проблеми науково-технічного розвитку [1, 3, 6]. З часом, науковий потенціал розглядають як сукупність ресурсів та можливостей, які необхідні для реалізації основних цілей у сфері науки [4; 5; 31; 32].

Також, слід погодитись з думкою С.Г. Кара–Мурзой, який стверджує, що науковий потенціал відноситься до того класу понять «котрим неможливо дати замкнутого визначення» [2, с. 25].

Ще головним моментом у дослідженні сутності поняття «науковий потенціал» є визначення різниці між науково-технічним потенціалом та науковим. Поняття «науковий потенціал» та «науково-технічний потенціал» були використані у вітчизняній літературі в якості наукових термінів в роботах Київської школи науковедення Доброва Г.М., Клименюка В.Н., Смирнова Л.П., Савельєва А.А., Одріна В.М. та ін. [3, с. 63]. Потім ця ідея була розвинена у ряді публікацій представників сибірської наукової школи, зокрема Гражданнікова Е.Д., Щербакова А.И., Канигіна Ю.М., Олдака П.Г., а також представника литовської наукової школи Кульвеца П.А. [33].

До цього поняття «науковий потенціал» використовувався більше як образ, ототожнюваний окремими дослідженнями з «інтелектуальним потенціалом» та «творчим потенціалом», хоча у той же час «інтелектуальний потенціал» характеризувався сумою знань, які має у своєму розпорядженні суспільство [3, с. 63–64].

За визначенням В.Ю. Будаєва, «науково-технічний потенціал, по суті, є органічною єдністю наукового і технічного потенціалів ... У науково-технічний включаються результати лише тих видів наукової діяльності і досліджень, які безпосередньо пов'язані зі створенням нової техніки, розробкою нових науково-технічних проектів і програм» [3, с. 66].

Генезис теоретичних поглядів на становлення поняття «науковий потенціал»

Рік	Автор	Визначення поняття «науковий потенціал»
1968	Г.М. Добров [1, с. 23]	Здібність наукової системи вирішувати проблеми науково-технічного розвитку.
1987	Г.М. Добров, В.Е. Тонкаль, А.А. Савельєв [3, с. 64]	Комплекс параметрів, які характеризують здатність наукової системи (інститут, галузь науки, груп наукових закладів, наука в масштабах країни та ін.) вирішувати не тільки сучасні, але й майбутні проблеми науково-технічного розвитку.
1991	Л.С. Бляхман [31, с. 121]	Сукупність ресурсів для проведення досліджень та розробок.
1997	Є. Качан, М. Ковтонюк, М. Петрига [32, с. 29]	Сукупність ресурсів і можливостей сфери науки будь-якої системи (колективу, галузі, міста, тощо), що дає змогу за наявних форм організації й управління ефективно вирішувати завдання господарства.
2005	А.О. Ладний [6, с.119]	Здатність наукової системи виробляти (створювати) наукові та прикладні знання і визначати основні напрямки їх застосування у виробничій та соціальній практиці
2008	Я. Олійник, О. Трусій [5, с.8]	Сукупність параметрів, що характеризують здатність наукового комплексу певної території забезпечувати належний рівень науково-технічного розвитку країни, регіону
2011	Л.М. Мех, О.С. Шевченко [4]	Сукупну можливість національної економічної системи генерувати необхідні знання, що втілюється в кількісних і якісних характеристиках винаходів та нововведень і визначається чисельністю та професійністю вчених, зайнятих у різних сферах науки.

Досліджуючи різницю між поняттями «науковий потенціал» і «науково-технічний потенціал» В.О. Касьяненко стверджує, що:

- Більшість науковців під науковим потенціалом розуміють більшою мірою інтелектуальний, творчий потенціал, тобто об'єм знань, накопичений працівниками, що характеризує їх здатність вирішувати поточні і майбутні проблеми науково-технічного розвитку.

- Принципова відмінність наукового та науково-технічного потенціалів полягає у тому, що в останній включаються результати лише тих видів наукової діяльності і досліджень, які безпосередньо пов'язані зі створенням нової техніки на цьому підприємстві, розробкою нових науково-технічних проектів і програм саме для нього. Крім того, кінцева мета формування наукового потенціалу полягає у формуванні нових знань з високою теоретичною і практичною цінністю, тоді як метою науково-технічного потенціалу є перетворення наукових знань на матеріальний продукт з високою споживчою вартістю.

- Основними видами робіт, які здійснюються в процесі формування наукового потенціалу господарюючого суб'єкту, є НДКР, експерименти, тоді як в межах науково-технічного потенціалу здійснюється апробація отриманих результатів НДКР у виробництво.

- Науково-технічний потенціал, на відміну від наукового, наділений функцією відтворення продукту наукових досліджень – нового знання в матеріальному продукті. Науковий потенціал більшою мірою визначає авторитет цього господарюючого суб'єкту в науковому середовищі, формує йому імідж прогресивної, інноваційної структури, проте, в істотно меншому ступені, ніж науково-технічний потенціал, визначає його конкретні конкурентні переваги [33].

Висновки. Результатом здійсненого дослідження сутності понять «наука», «потенціал» та «науковий потенціал» були визначені та проаналізовані основні характеристики та підходи щодо сутності кожного окремого терміну.

Доцільність проведеного аналізу полягає у тому, що у процесі розвитку суспільства зміст кожного поняття змінюється новими поглядами. Так, було визначено, що наука – це особлива форма людської діяльності, результатом якої є нові знання. Щодо поняття «потенціал», то було встановлено, що існує велика кількість та, при цьому, неоднозначність

у визначені цього поняття. Хоча, в основі змісту потенціалу лежить ресурсний підхід, однак, це не повністю розкриває його сутність. Виходячи з цього, доцільно розглядати потенціал як здатність сукупності ресурсів, так їх можливостей вирішувати поставлені перед ними завдання.

Тому, під науковим потенціалом слід розуміти здатність наявних ресурсів у даний момент часу надати можливості для створення нових знань, здійснення наукових досліджень і використання їх результатів для вирішення сучасних та майбутніх проблем науково-технічного розвитку.

Результати даного дослідження варто спрямувати на виявлення чинників, що зумовлюють умови та напрями підвищення наукового потенціалу, методи оцінки використання потенціалу наукової сфери.

Список використаних джерел

1. Добров Г.М. Актуальные проблемы науковедения / Добров Г.М. – М. : Знание, 1968. – 46 с.
2. Селезнев А.М. Научный потенциал современного общества: методология исследования / Селезнев А.М. – М. : Изд-во Моск. ун-та, 1989. – 144 с.
3. Научно-технический потенциал: структура, динамика, эффективность / [Г.М. Добров, В.Е. Тонкаль, А.А. Савельев и др.] ; отв. ред. В.Е. Тонкаль, Г.М. Добров / АН УССР, Центр исслед. науч.-техн. потенциала и истории науки . – К. : Наук. думка, 1987 . – 346 с.
4. Мех Л.М. Науковий потенціал Чернігівщини в умовах формування інноваційної економіки / Л.М. Мех, О.С. Шевченко // Регіональна економіка. – 2011. – № 4(12). – С. 85–90.
5. Олійник Я. Новий напрям дослідження в суспільній географії / Я. Олійник, О. Трусій // Часопис соціально-економічної географії. – 2008. – № 5(2). – С. 6–11.
6. Ладный А.О. Методы оценки научно-технического потенциала высшей школы / А.О. Ладный // Вестник информационных технологий в образовании : сборник учебно-методических и научных работ. – 2005. – № 1. – С. 118–135.
7. Загрева В.Я. Развитие науки в условиях глобализации / В.Я. Загрева // Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки. – 2010. – № 23. – С. 148–151.
8. Алимов О.М. Структурно-динамічна оцінка потенціалу інноваційних та організаційно-економічних змін / О.М. Алимов, Я.І. Юрик // Економіка промисловості. – 2010. – № 1. – С. 3–14.
9. История и философия науки (Философия науки) : учебное пособие / [Е.Ю. Бельская и др.] ; под ред. Ю.В. Крянева, Л.Е. Моториной. – [2-е изд., перераб. и доп.]. – М. : Альфа; М. : ИНФРА-М, 2011. – 416 с.
10. Философия для аспирантов : учебное пособие / [Кохановский В.П., Золотухина Е.В., Лешкевич Т.Г., Фатхи Т.Б.]. – 2-е изд. – Ростов-на-Дону : "Феникс", 2003. – 448 с. – (Серия "Высшее образование").
11. Вернадский В.И. О науке : т. 1. Научное знание. Научное творчество. Научная мысль / Вернадский В.И. – Дубна, 1997. – С. 464.
12. Агацци Э. Моральное измерение науки и техники / Агацци Э. – М., 1988.
13. Основы философии в вопросах и ответах / [под ред. Е.Е. Несмеянова]. – 2-е изд., переб. и доп. – Ростов-на-Дону : Изд-во «Феникс», 2002. – 608 с.
14. Волчек Е.З. Философия : [уч. пос. с хрестоматийными извлечениями] / Е.З. Волчек. – Минск : «Интерпресссервис»; «Экоперспектива», 2003. – 544 с.
15. Основы философии науки : [уч. пособ. для вузов / под ред. С.А. Лебедев. – М. : Академический проект, 2005. – 544 с.
16. Основы философии : учебное пособие для средних спец. учебных заведений / [В.П. Кохановский и др.] ; под ред. В.П. Кохановского. – [6-е изд.]. – Ростов-на-Дону : Феникс, 2007. – 315 с.
17. Основы науково-дослідної роботи : [навч. посібник] / Ю.І. Палеха, Н.О. Леміш. – К. : Видавництво Ліра – К, 2013. – 336 с.

18. Герасимчук З.В. Інвестиційний потенціал регіону: методика, оцінки, механізми нарощення : [монографія] / З.В. Герасимчук, В.Р. Ткачук. – Луцьк : Надстир'я. 2009. – 232 с.
  19. Соколов С.Н. Формирование и развитие стратегического потенциала регионального нефтегазового комплекса: теория, методология, практика / С.Н. Соколов. – Волгоград : ВолГУ, 2003. – 536 с.
  20. Казанцев С.В. Потенциал экономики регионов России как основа их внутренней конкурентоспособности / С.В. Казанцев // Регион. – 2004. – № 1. – С. 191–199.
  21. Пріпутников О.А. Ресурсний підхід як методологічне підґрунтя формування моделі інвайронментальної економіки [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/Dtr_ep/2012_1/files/EC112_16.pdf
  22. Семененко І.М. Використання цільового підходу до діагностики в управлінні підприємством // Маркетинг і менеджмент інновацій. – 2012. – № 1. – с. 174 – 179.
  23. Касьяненко В.А. Розвиток науково – методичних підходів до розуміння потенціалу як економічної категорії // Економіка розвитку. – 2012.– № 2 (62).– С. 75 – 80.
  24. Абалкин Л.М. Диалектика социалистической экономики – М.:Мысль, 1981. – 351с.
  25. Економічна енциклопедія: У трьох томах. Т.3 / Редкол.:С.В. Мочерний (відп. ред.) та ін. – К.: Видавничий центр «Академія», 2002. – 952с.
  26. Бабина О.Є. Потенціал як системна економічна категорія // Вісник економіки транспорту і промисловості. – 2011. - №36. – с. 23 – 26.
  27. Герасимчук З.В., Ткачук В.Р. Інвестиційний потенціал регіону: методика, оцінки, механізми нарощення: Монографія. – Луцьк: Надстир'я. 2009. – 232с.
  28. Левченко Н.М., Помулева В.М., Дорошенко А.Г. Дефініція поняття «податковий потенціал регіону» // Сталий розвиток економіки. – 2012. - №2. – с. 81 – 85.
  29. Юхновський І. В.Сутність та структура інноваційно-інвестиційного потенціалу економіки: основні підходи та напрями формування / І. В. Юхновський // Український соціум. – 2010.– № 2.– С. 159 – 171.
  30. Ускова С.И. Экономический потенциал предприятия как основа предпринимательской деятельности.[Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://science-bsea.narod.ru/2006/ekonom_2006_2/uskova_ekonom.htm
  31. Бляхман Л.С. Экономика, организация управления и планирование научно – технического прогресса: Учеб. пособие для экон. спец. вузов. – М.: Высш.шк.,1991. – 228с.
  32. Розміщення продуктивних сил України: Підручник / Є.П. Качан, М.О. Ковтонюк, М.О. Петрига та ін., За ред. Є.П. Качана. – К.: Вища шк., 1997. – 375с.
  33. Касьяненко В.О. Інноваційний потенціал: взаємозв'язок з науковим та науково – технічним потенціалами // Ефективна економіка (електронне фахове видання). – 2012. - №4. Режим доступу:<http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=1099>
-